Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi
Third Sector Social Economic Review
56(1) 2021, 189-212
doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.02.1500

Araştırma Makalesi

11 Eylül'den Arap Baharı'na Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

From September 11 to the Arab Spring Turkey's the Middle East Policy

Levent DUMAN
Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
lduman@atu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3975-6668

Makale Gönderme Tarihi	Revizyon Tarihi	Kabul Tarihi
18.11.2020	23.01.2021	10.02.2021

Öz

Tarihsel olarak çatışmaların en sık yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte mevcut çatışmaların daha da şiddetlendiği bir bölge olmuştur. Türkiye gerek siyasi-kültürel kimliği, gerekse tarihsel misyonu nedeniyle Ortadoğu güvenliği üzerinde etkili konumda olan önemli ülkelerden birisidir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye düzenlenen saldırılarla başlayan dönemde Ortadoğu'da yeniden şekillenen bölgesel dengeler diğer ülkeler gibi Türkiye için de önemli sonuçlar doğurmuş, Türkiye'nin bölge istikrarına katkı sağlama potansiyeli üzerinde önemli etkilere yol açmıştır. Bu çalışma 11 Eylül 2001'de başlayarak Arap Baharı'nın başlamasına kadar geçen dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'daki istikrara katkı sağlama potansiyelini Türkiye'nin geleneksel dış politika prensipleri çerçevesinde incelemektedir. Ortadoğu'nun istikrarı üzerinde bu dönemde en fazla etkili olan Irak, İran, Filistin-İsrail sorunu ve Lübnan olaylarının bölge istikrarına yönelttikleri tehditler Türkiye'nin bu sorunların çözümüne katkı sağlama potansiyeli perspektifinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ortadoğu, Türk dış politikası, istikrar*

Abstract

The end of the Cold War caused already existing conflicts in the Middle East to become more intense. Turkey has been one of the countries which have a substantial influence on the Middle East's security. In the period which started with attacks on the US on September 11, 2001, regional balance in the Middle East was restructured and Turkey's potential for contributing to regional stability was affected by those incidents. This study, within the scope of Turkey's foreign policy principles, focuses on Turkey's potential for contributing the stability in the Middle East in the period which started on September 11, 2001, and came to an end with the emergence of the Arab Spring. The most important issues related to the stability of the Middle East within this period, namely Iraq, Iran, Palestine-Israeli conflict, and events in Lebanon, are analyzed from the perspective of the threats they posed to the regional stability by taking into consideration Turkey's potential for contributing to bringing an end those problems.

Keywords: *Middle East, Turkish foreign policy, stability*

Önerilen Atıf /Suggested Citation
Duman, L., 2021 11 Eylül'den Arap Baharı'na Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(1), 189-212

Giriş

Tarihsel olarak çatışmaların en sık yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte mevcut çatışmaların daha da şiddetlendiği ve siyasi, ekonomik ve kültürel unsurların karşılıklı etkileşiminin uluslararası ilişkiler üzerinde öneminin daha da yoğunlaştığı bir bölge durumuna gelmiştir. Yeni ortaya çıkan uluslararası düzende Ortadoğu'daki devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri Soğuk Savaş dönemindekine kıyasla daha dinamik bir sürece girmiş, devletlerin ulusal çıkarlarına yönelik fırsat ve tehditler daha da çeşitlilik kazanmıştır. Meydana gelen bu değişimler sonucunda bölge devletlerinin geleneksel olarak sürdürdükleri bölgesel ve uluslararası ilişkiler de kaçınılmaz dönüşümlere maruz kalmış, bölgede bulunan her devletin bölge istikrarına katkı sağlama potansiyeli değişikliğe uğramıştır.

Bölgesel ve küresel unsuların iç içe geçtiği günümüz dünyasında Ortadoğu'daki istikrar ve güvenliğini sadece bölgede yer alan ülkeler çerçevesinde analiz etmek anlamlı sonuçlar doğurmayacaktır. Doğu ile Batı arasında bir köprü oluşturan Türkiye gerek siyasi-kültürel kimliği, gerekse tarihsel misyonu nedeniyle Ortadoğu güvenliği üzerinde hem etkileyen hem de etkilen konumda olan en önemli ülkelerden birisidir. Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York ve Washington şehirlerine düzenlenen saldırılarla başlayan ve 2003'te Irak'ın işgali ile belirgin biçimde yeniden şekillenen dönemde Ortadoğu ekseninde yeni ortaya çıkan bölgesel dengeler diğer ülkeler gibi Türkiye için de önemli sonuçlar doğurmuştur. Bununla birlikte, söz konusu gelişmeler Türkiye'nin bölge istikrarına katkı sağlama potansiyeli üzerinde önemli etkilere yol açmıştır. Bu yeni dönemde Ortadoğu güvenliğine yönelik olarak Türk dış politikasında önemli ölçüde geleneksel hale gelen dış politika prensipleri sürdürülürken zaman zaman oluşan uluslararası koşullar nedeniyle söz konusu prensiplerde bir takım uyarlamalar yapılması yoluna gidilmiştir.

Türk dış politikası açısından Ortadoğu'daki istikrarı tehdit eden unsurların özellikle ön plana çıktığı dönem 2003'te Irak'ın işgal edilmesiyle başlayan dönemdir. Ortadoğu'nun güvenliği çerçevesinde bölge istikrarını tehdit eden unsurlar şüphesiz 2003'te birden bire ortaya çıkmamıştır. Bölge istikrarını tehdit eden unsurlar 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan süreçte, hatta bundan çok daha önceki dönemlerde kökenleri bulunan bölgesel sorunlara dayanmaktadır. Ortadoğu'nun güvenliğini etkileyen sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik Türkiye'nin katkı sağlama potansiyeli zamanla hem bölgesel hem de uluslararası alanda meydana gelen değişiklerden etkilenmiştir.

Bu çalışmanın temel hedefi 11 Eylül 2001'de başlayan ve 2003'te Irak'ın işgali edilmesi ile yeniden şekillenen bölgesel dengeler çerçevesinde 2010 yılı sonunda başlayan Arap Baharı'na kadar geçen dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'daki istikrara katkı sağlama potansiyelini Türkiye'nin geleneksel dış politika prensipleri çerçevesinde incelemektir. Acaba 2001-2010 döneminde Ortadoğu'daki istikrarı sağlamaya yönelik politikalara Türkiye'nin katkı sağlama potansiyeli nasıl etkilenmiştir? Bu sorunun yanıtlanabilmesi için Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının Türk dış politikasının süreklilik arz eden unsurları çerçevesinde incelenmesi, söz konusu dönemde bölge istikrarını tehlikeye düşüren unsurların belirtilmesi ve bölge istikrarına yönelen tehditlere karşı Türkiye'nin istikrarı sağlama potansiyelinin analiz edilmesi gereklidir.

Yukarıda belirtilen hedeflerinin sağlanabilmesi amacıyla bu çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İki alt bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'nin temel dış politika prensipleri bunların oluşumunda rol oynan faktörlerle birlikte ortaya konacak ve bu prensiplerin Ortadoğu'daki istikrarı tehdit eden 2001 öncesi olaylardaki uygulamaları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ağırlıklı bölümünü oluşturan ikinci bölüm de iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde 2001 sonrası, özellikle de 2003 Irak Savaşı sonrası bölgede ortaya çıkan güç dengeleri Türkiye'nin bölge istikrarını etkileyebilme potansiyeli açısından analiz edilmektedir. İkinci alt

bölümde ise, 2001-2010 döneminde Ortadoğu'nun istikrarına Türkiye'nin etki yaratma potansiyelindeki değişimin ortaya konabilmesi amacıyla bölge güvenliği üzerinde bu dönemde en fazla etkili olan Irak, İran, Filistin-İsrail sorunu ve Lübnan olaylarının bölge istikrara yönelttikleri tehditler ve Türkiye'nin bu sorunların çözümüne, dolayısıyla da bölge istikrarına katkı sağlama potansiyeli incelenecektir. Çalışmada yapılan analizlerde dış politika kararlarında devletlerin başlıca aktörler olduğu ve devletlerin dış politikalarında kendi çıkarlarını azami seviyeye çıkarmak yönünde hareket ettiklerine dair yaklaşım benimsenmektedir.

1. Türk Dış Politikasında Temel Prensipler ve Ortadoğu Güvenliği

1.1. Türk Dış Politikasında Temel Prensipler

Devletlerin dış politika alanında izledikleri politikalar uluslararası sistemin genel yapısı ve devletlerin kendi bölgelerindeki koşullardan etkilenmekle birlikte devletlerin dış politikalarında süreklilik unsurlarına sıkça rastlanılmaktadır. Genel anlamda, devletlerin süreklilik arz eden dış politika prensipleri devletlerin kendi çıkarları, bu çıkarlar arasındaki öncelikleri ve bu unsurlara dair algılamalarına göre şekillenmektedir (Aykan, 2007). Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki bir devletin dış politikasında süreklilik unsurlarının bulunması her dönemde ve her koşulda aynı politikaların uygulanması anlamına gelmemektedir. Devletler, her ne kadar değişen koşullar çerçevesinde dış politikalarında zaman zaman uyarlamalar yapma yoluna gitseler de genelde bu uyarlamalar temel prensiplerinden köklü sapmalar şeklinde gerçekleşmemektedir.

Türkiye'nin dış politikası 1923'ten başlayarak takip edilen ilkelere göre şekillenmiştir. Atatürk'ün vefatının ardından iktidara gelen hükümetler zaman zaman söz konusu ilkelerde birtakım uyarlamalar yapma yoluna gitseler de Türkiye'nin dış politika prensipleri büyük ölçüde devamlılık göstermiştir (Hale, 2003: 347). Bu temel prensipler Atatürk'ün "yurtta barış dünyada barış" ilkesi çerçevesinde uluslararası barış ve düzenin sağlanması amacıyla uluslararası işbirliğinin "desteklenmesi ve uluslararası sorunların diplomasi yoluyla çözümlenmesinin desteklenmesi" şeklinde özetlenebilir (Aykan, 1999: 1;; Duman, 2011). Bölgesel politikalar itibariyle bu temel prensiplerin gerçekleştirilebilmesi için bölgesel istikrarın sağlanması en önemli dış politika amaçlarından birisi haline gelmiştir.

Atatürk döneminde ortaya konan dış politika prensipleri uluslararası sistemde meydana gelen değişimler çerçevesinde İkinci Dünya Savaşı ardından Türkiye'ye açısından en büyük tehdit olarak algılanan Sovyet tehdidi (Gönlübol ve diğerleri, 1996: 191-209; Armaoğlu, 1994a: 426-30; Sander, 1996: 226-27, 239; Oran ve diğerleri, 2009: 522-28) nedeniyle yeniden yorumlanmış ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalar artmıştır. 1947 Truman Doktrini ile başlayan ve 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesiyle önemli bir aşamaya ulaşan süreçte Türkiye, ABD ile Atatürk döneminde benzeri görülmeyen yakın ilişkiler kurmuştur (Koçtürk ve Korkmaz, 2010: 61; Oran ve diğerleri, 2009: 528-37, 543-59). Ancak 1950ler boyunca izlenen politikalar nedeniyle Ortadoğu'daki komşuları tarafından 'Batı'nın Jandarması' olarak algılanmaya başlanan Türkiye önemli prestij kaybına maruz kalmıştır (Aykan, 1994: 25; Duman, 2020: 30; Oran ve diğerleri, 2009: 784).

Batı eksenli dış politikanın temel belirleyici olduğu 1950'lerden sonraki dönemde ise Türkiye, Kıbrıs konusunda ortaya çıkan uluslararası alanda destek bulamama durumuna son verebilmek ve komşu devletlerle ekonomik ilişkileri geliştirebilmek amacıyla "iyi niyetli tarafsızlık" olarak tanımlanabilecek denge politikasını takip etmeye başlamıştır. Bu denge politikası çerçevesinde Türkiye NATO üyesi olmasından kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı hareket etmeden kendisine komşu olan devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Denge politikası çerçevesinde Türkiye milli menfaatleri içerisinde algıladığı bölge istikrarının devamına katkı sunmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, sorunların çözümünde diplomasinin etkin biçimde

kullanılmasını ve bölgede yer alan devletler arasındaki ilişkilerin ekonomik ilişkilerin arttırılması suretiyle geliştirilmesini savunmuştur (Aykan, 1996: 348; Armaoğlu, 1994a: 780-81). Daha sonra gelenekselleştiği kabul edilen bu politikanın iki temel prensibi vardı. Türkiye bir yandan Ortadoğu ülkelerinin bölge dışındaki olan ülkelerle ilişkilerine olduğu gibi bölge devletlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine de karışmayacak, diğer yandan da Türkiye, NATO çerçevesindeki yükümlülüklerinin bölge devletleri ile olan ilişkilerine zarar vermemesine özen gösterecekti (Aykan, 1994: 26). Kıbrıs krizi ile ortaya çıkan ortamda Türkiye'nin Batılı devletlerden destek bulamaması sonucu Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirmeye yönelmesi Türkiye'nin dış politikasında önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir (Armaoğlu, 1994a: 783-817; Davutoğlu, 2008: 259; Oran ve diğerleri, 2009: 788-91).

1960'lardan Arap Baharı'na kadarki süreçte Türkiye'nin devam eden NATO üyeliğine bağlı uluslararası oryantasyonu ve komşuları ile iyi ilişkiler kurma çerçevesindeki bölgesel rolü Türk dış politikasının Ortadoğu güvenliğine yönelik politikalarında temel belirleyici unsur olmuştur. Ortadoğu'nun güvenliği konusunda istikrarı ön plana çıkaran Türk dış politikasının temel prensipleri değişmemiş, ancak istikrara yönelen tehdit unsurları farklılık kazanıp çeşitlendikçe bunu sağlamaya yönelik olarak kullanılan araçlar farklılaşmıştır. 2001 sonrası dönemde bölge istikrarı üzerinde devletlerin yanı sıra El-Kaide gibi aktörlerin de büyük etki yaratacak seviyeye gelmesiyle birlikte dış politika araçları bu yeni unsurları da kapsamaya başlamıştır. Ancak değişmeyen bir unsur olarak diplomasinin kullanılmasına sürekli vurgu yapan Türkiye, incelenen dönemde Ortadoğu güvenliğine tehdit oluşturan sorunlarda bunu ön plana çıkarmıştır.

1.2. 2001 Öncesinde Türk Dış Politika Prensiplerinin Bölgesel Uygulamaları

Diplomasinin öne çıkarılması ve komşularla ile iyi ilişkiler geliştirilmesi yaklaşımları çerçevesinde Türkiye 1979 İran İslam Devrimi sonrasında da İran'la ilişkilerini devam ettirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün devrimin ardından İran'ı ziyaret eden ilk Batılı bakan olmuş ve ziyaret sırasında Ayetullah Humeyni ile şahsen görüşmüştür (Kışlalı, 2005; Oran ve diğerleri, 2009: 805-06). ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Türkiye'nin bu dönemde İran'la ilişkiler kurması NATO ittifakı çerçevesindeki uluslararası oryantasyonu ile komşularıyla iyi ilişkiler kurulmasını esas alan bölgesel rolü arasında denge oluşturmasının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Türkiye, İran'a yönelik bu politikasında uluslararası hukuk çerçevesinde hareket etmeye özen göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin vetosu nedeniyle İran'a karşı Birleşmiş Milletler (BM) kararı alınamadığından Türkiye'nin İran politikası uluslararası hukuka herhangi bir aykırılık teşkil etmemiştir. Geleneksel dış politika prensipleri çerçevesinde Türkiye, ABD'nin İran'la yaşadığı rehineler krizinin de güç kullanmadan, görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulmasını savunmuştur (Aykan, 1994: 30; Taşdemir ve Albayrak, 2014).

Irak ordusunun Eylül 1980'de İran'a girmesi ile başlayan Irak-İran Savaşı, İran Devrimi sonrasında Ortadoğu güvenliğini tehdit eden diğer bir önemli olaydır. Irak-İran Savaşı da Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya dayalı denge politikasının önemli bir testini oluşturmuştur. Bu savaş sırasında Türkiye her iki ülkeye de eşit mesafede durmaya özen göstermiş, bölge devletlerinin aralarındaki sorunlara tarafsız kalma yaklaşımı çerçevesinde diplomatik ilişkilerini her iki ülke ile devam ettirmiş ve bölge istikrarına önemli bir tehdit oluşturan savaşın bir an önce sona ermesi için çaba sarf etmiştir. Türkiye, bölge istikrarının yeniden sağlanması hedefine yönelik girişimlerinde bir yandan İran-Irak arasında herhangi birinden taraf olmama yaklaşımını devam ettirirken, diğer yandan da iyi niyetini göstermeye yönelik diplomatik girişimlerini devam ettirmiştir. Türkiye sorunun çözümüne yönelik diplomatik girişimlerinde İslam Konferansı Örgütü gibi kuruluşların kullanılmasını ve sorunların görüşmelerinin çok taraflı biçimde yapılmasını savunmuştur (Armaoğlu, 1994a: 780; Armaoğlu, 1994b: 33; Oran ve diğerleri, 2010: 130-31).

1990'larda Ortadoğu'daki istikrarı tehdit enden en önemli olay olan Irak'ın Kuveyt'i işgali Türkiye açısından etkileri günümüze kadar hissedilen sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 2 Ağustos 1990'da Irak ordusunun Kuveyt'i işgal etmesi ile ortaya çıkan kriz Türkiye'nin komşularına dönük geleneksel 'iyi niyetli tarafsızlık' politikasının önemli bir testini oluşturmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği gün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) acilen toplanarak Irak'ın derhal ve kayıtsız şartsız çekilmesini talep eden 660 Sayılı kararı almıştır (Resolution 660, 1990). Bu kriz sonrasında ortaya çıkan durumda, her ne kadar Türkiye'nin geleneksel denge politikasından sapıldığı eleştirileri yapılsa da, uluslararası alanda Irak'a karşı oluşan cephe ve BM kararları nedeniyle Türkiye için tarafsızlık bir seçenek olmaktan çıkmıştır (Aykan, 1998). Krizin ortaya çıktığı andan itibaren Türkiye, tüm devletler için bağlayıcı niteliğe sahip BM kararlarının paralelinde hareket etmiş ve krizle ilgili BMGK'nin kararlarını desteklemiştir. Krizin patlak vermesinden bir gün sonra toplanan Milli Güvenlik Kurulu Türkiye'nin istikrarı tehlikeye düşürecek hiçbir girişime destek vermeyeceğini duyurdu ("Ankara: 'Macera Yok'", 1990). Irak'ın 660 Sayılı BMGK kararına uymaması sonucu BMGK 6 Ağustos 1990'da Irak'a ekonomik yaptırım uygulanmasını öngören 661 Sayılı kararı almıştır (Resolution 661, 1990). Irak'a karşı uluslararası alanda oluşan cephe karşısında Türkiye de 7 Ağustos 1990'da BM'nin Irak'a karşı yürürlüğe soktuğu ekonomik ambargo kararına uyacağını ilan etmiştir ("Ambargoya tam katıldık", 1990). Bu ambargo kararından önce Irak ile ticaret hacmi önemli rakamlara ulaşan Türkiye, ambargoya katılması ve ambargonun yıllarca devam etmesi neticesinde oldukça yüksek ekonomik kayıplarla karşı karşıya kalmıştır (Armaoğlu, 1994b: 64; Hale, 2003: 238; Aydın ve Aras, 2004: 112; Zürcher, 2007: 328).

Irak'ın işbirliğine yanaşmaması nedeniyle BMGK, 29 Kasım 1990'da olayların seyrini değiştirecek 678 Sayılı kararı almıştır (Resolution 678, 1990). Buna kararla üye devletlere Irak'ın 15 Ocak 1991'a kadar BM taleplerini yerine getirmemesi durumunda, BM kararlarının uygulanmasını sağlamak için Irak'a karşı her türlü tedbirin alınması konusunda yetki verilmiştir. Belirtilen sürenin dolmasından sonra 16 Ocak 1991'de Irak'a karşı "Çöl Fırtınası" adı verilen harekat başlatılmış ve 43 gün devam eden çatışmalar sonrasında ateşkes ilan edilmiştir. Türkiye denge politikası çerçevesinde, Irak'a karşı gerçekleştirilen operasyonlara askeri birlik göndermemiş, ancak koalisyon kuvvetlerinin Türk hava sahasını kullanmasına izin vererek ve Irak sınırına asker kaydırmak suretiyle Irak'ın bu cephede önemli miktarda askeri kuvvet tutmasına neden olarak uluslararası koalisyona destek sağlamıştır (Aykan, 1998; Hale, 2003: 234-35; Cleveland, 2008: 525-34; Oran ve diğerleri, 2010: 551-52).

Kuveyt'i işgal etmesiyle patlak veren krizde Türkiye'nin uğradığı kayıplar yukarıda belirtilen ekonomik unsurlarla sınırlı kalmamıştır. Kuveyt'in yeniden bağımsızlığına kavuşturulması ile bu krizden kaynaklanan ve Türkiye için çok önemli olan bölgesel istikrara yönelik tehdit unsurları tamamen ortadan kalkmamıştır. Ateşkes ilanından sonra Saddam Hüseyin iktidarda kalmış ve Irak'ın güneyinde Şiiler, kuzeyinde de Kürtler kendisine karşı ayaklanmıştır. Ayaklanmaların Irak kuvvetleri tarafından şiddetle bastırılması nedeniyle Türkiye Kuzey Irak'tan kaynaklanan yüz binlerce mülteci akınına uğramıştır. Yaşanan insanlık dramını sona erdirmek için "Çekiç Güç" adı verilen uluslararası kuvvet kurulmuş ve 36. paralelin kuzeyi Irak kuvvetleri için uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmiştir. Irak kara kuvvetlerinin Çekiç Güç'ün faaliyetlerini yürüttüğü Kuzey Irak'tan çekilmesinden sonra da uçuşa yasak bölge uygulaması devam etmiş ve aynı uygulama 32. paralelin güneyi için de uygulanmaya başlanmıştır. Kuzey Irak'taki uçuşa yasak bölgenin denetimi için Türkiye'deki İncirlik Üssü'nü kullanan koalisyon kuvvetlerinin Türkiye'deki üsleri kullanma yetkileri altı aylık sürelerle uzatılmıştır (Arı, 2004: 442-43; Hale, 2003: 235-36; Sander, 1996: 510; Zürcher, 2007: 326-28).

1991 Körfez Savaşı sonrasında Türkiye açısından istikrara en önemli tehdit Bağdat'taki merkezi yönetimin otoritesini ülkenin her tarafına uygulayamamasından kaynaklanmıştır. Uçuşa yasak bölge uygulamasının yürürlüğe konmasıyla birlikte Kuzey Irak'taki Kürtler ABD'nin Irak politikasından en fazla yararlanan grup olmuş (Dobbins, Laipson, Cobban, ve Lawrance, 2009) ve oluşturdukları özerk yönetim kademeli olarak gücünü arttırmaya devam etmiştir. Sonraki bölümde üzerinde durulacağı gibi Kürtlerin Kuzey Irak'ta otonomiye sahip olması sadece Türkiye için değil, Irak'ın parçalanması riskini ortaya çıkardığı için aynı zamanda bölgenin genel istikrarı açısından da bir tehdit unsuru olmaya devam etmektedir.

11 Eylül 2001'e kadarki süreçte Ortadoğu güvenliğini ilgilendiren konularda Türkiye'nin geleneksel dış politika prensipleri çerçevesinde izlediği politikaları bu şekilde ortaya koyduktan sonra şimdi 11 Eylül'den Arap Baharı'nın başlangıcına kadar geçen dönemde Türkiye'nin Ortadoğu istikrarına katkı sağlama potansiyelini ayrıntılı olarak inceleyebiliriz.

2. 11 Eylül 2001 Sonrası Dönemde Ortadoğu ve Türk Dış Politikası

2.1. 11 Eylül 2001 Sonrasında Ortadoğu'da Değişen Dengeler

11 Eylül 2001'de ABD'nin New York ve Washington şehirlerine düzenlenen saldırılarla başlayan süreçte en fazla etkilenen bölgelerden birisi Ortadoğu olmuştur. Saldırılar sonrasında Türkiye'nin uluslararası oryantasyonun temel unsurunu oluşturan NATO, tarihinde ilk defa kuruluş anlaşmasının 5. Maddesini yürürlüğe sokmuş ve bir üye devlete yapılan saldırının tüm NATO üyelerine yapılmış olduğunu ilan ederek ABD'ye destek vermiştir (Statement by the North Atlantic Council, 2001). Uluslararası alanda destek gören ABD, 11 Eylül saldırılarının üstünden bir ay bile geçmeden Afganistan'a karşı askeri harekât başlatmıştır. Fakat 11 Eylül saldırılarının Ortadoğu'daki istikrara esas etkisi George W. Bush'un Kuzey Kore ve İran ile birlikte Irak'ın terörizme destek verdiklerini ve bunların "şer ekseni"ni oluşturduklarını ilan etmesiyle ortaya çıkmıştır (President Delivers State of Union Address, 2002). Irak'ın "Terörle Savaş" kapsamında ABD tarafından yeni hedeflerden biri olarak anılmaya başlanması bölgede halihazırda çok hassas bir durumda bulunan dengelerin tamamen değişmesi riskini ortaya çıkarmıştır. W. Bush'un Irak'ı yeni hedeflerden biri olarak belirlediği konuşmasının ardında ABD'nin 11 Eylül'den hemen sonra uluslararası alanda gördüğü destek azalmaya başlamışsa da ("Bush's 'evil axis' comment", 2002) ABD Irak'ta kendi politikasını uygulamayı sürdürmüştür (Cengiz ve Aynagöz Çakmak, 2020: 10).

Irak'a karşı girişilecek savaşta ABD uluslararası alanda destek toplamaya çalışırken 1990'dakinden çok daha farklı bir durumla karşı karşıya kalmıştır. BMGK'nin desteğini alabilmek için ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell 2 Şubat 2003'te Konsey üyelerini Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna ikna etmeye çalıştı ancak özellikle Rusya ve Fransa, Irak'a karşı savaş başlatılmasına yönelik itirazlarını sürdürmüştür (Briefing Security Council, 2003). Irak'a karşı girişilecek savaşta uluslararası hukuk açısından fikir birliğinin olmaması Türkiye'nin bu konuda izleyeceği politikayı etkilemiştir. ABD Irak'a karşı operasyon hazırlıkları çerçevesinde Türkiye'den asker gönderilmesi ve Türkiye topraklarının kullanılması talebinde bulunmuş ancak bu talep TBMM'de görüşülüp 1 Mart 2003'te yapılan oylama sonucunda reddedilmiştir (Meclis Tutanakları, 2003). ABD talebinin reddedilmesi ve ardından yaşanan olaylar Türkiye-ABD ilişkilerini oldukça problemli hale getirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup bir timinde görevli 11 subayın ABD askerleri tarafından 4 Temmuz 2003'te Irak'ın Süleymaniye kentinde tutuklanıp başlarına çuval geçirmeleriyle iki ülke ilişkileri daha da kötüleşmiştir (Bila, 2007; Arı, 2004: 458).

2003 Irak Savaşı'ndan hemen önce ve sonra ABD ile Türkiye'nin yaşadığı Tezkere Krizi ve 'Çuval Olayı' gibi çok ciddi krizlere rağmen Türkiye ile ABD'nin hem NATO çerçevesindeki

müttefiklik ilişkileri hem de iki ülkenin çeşitli alanlardaki ortak çıkarları nedeniyle ilişkiler önemini devam ettirmiştir ("US-Turkish Relations", 2007). Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası düzende Türkiye ile ABD'nin dış politika alanındaki tüm konularda fikir birliğine ulaşmalarının mümkün olmadığını Türk (Aykan, 1996: 348) ve ABD'li yetkililer çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. ABD Başkanı Barack Obama, seçimi kazanmasından sonra ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve TBMM'de yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki fikir aykırılıklarının müttefiklik ilişkilerinin devamı konusunda bir engel oluşturmadığını vurgulamıştır (Meclis Tutanakları, 2009). Başka bir deyişle, ABD ile Türkiye'nin ortak çıkarlarının olması iki ülkenin her alanda işbirliğine gitmesi anlamına gelmemektir. Çünkü iki ülke, dış politikalarında belirleyici olabilen farklı önceliklere sahiptir (Duman, 2011).

ABD'nin 2003 Savaşıyla birlikte bölge dışı bir aktör olma durumundan çıkarak direkt bölge içi bir aktör haline gelmiştir. Bu fiili durumun ortaya çıkmasından itibaren de Türkiye-ABD ilişkilerinin, her ne kadar zaman zaman yukarıda belirtildiği gibi önemli sorunlar yaşansa bile, Ortadoğu'nun istikrarı açısından önemi artmıştır. Bu durumun nedeni, Türkiye'nin ABD ve NATO ile süregelen ilişkilerine zarar vermeden Ortadoğu'daki devletlerle ilişkilerini geliştirerek bölgesel düzeyde etkinliğini arttırmak suretiyle Irak'ın işgali sonrasında bölge istikrarına daha fazla katkı sağlayabilecek duruma gelmesidir. Uluslararası oryantasyonu ile bölgesel rolünü dengelemek suretiyle Türkiye, bölgenin istikrarı üzerinde etkili olabilecek tüm taraflarla diplomasiyi ön plana çıkararak, daha önceden mevcut olan ilişkilerini devam ettirme ve hatta daha da geliştirme imkanı bulmuştur. Çalışmanın konusunu oluşturan 2001-2010 arasındaki dönemde Türkiye'nin Ortadoğu güvenliğini etkileyen hem bölge ülkeleri, hem Filistin'de Hamas, Irak'ta Şii, Sünni ve Kürt gibi farklı unsurlarla, hem de bölge devletlerinin önemli bir kısmı tarafından istikrarın tehdidi olarak algılanan ABD ve İsrail gibi devletlerle ilişki halinde bulunması Türkiye'nin bölge istikrarına katkı sağlama potansiyelini etkileyen önemli unsurlardır.

Irak'ın işgali ile birlikte Ortadoğu güvenliğine dair dengeler yeniden şekillenmiştir. İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ın gücünü sınırlayan unsur olarak görülmeye başlanan Irak 2003'teki işgalle birlikte mezhepsel ve etnik çatışmaların yaşandığı, yeni kurulan merkezi yönetimin ülkenin her tarafında otoritesini sağlayamadığı zayıf ve kırılgan bir ülkeye dönüşmüştür. Merkezi yönetimle farklı gruplar, özellikle kuzeydeki Kürtler, arasında yeni şekillenecek siyasal sistemde yetki ve nüfuz paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar devam ederken (Stansfield ve Anderson, 2009) ABD'nin Irak'tan çekilme konusunda yeni kurulan Irak hükümeti ile anlaşma imzalaması ("Agreement Between the United States", 2008) bölgenin istikrarına dair kaygıları daha da arttırmıştır. Söz konusu anlaşma imzalandıktan sonra da ABD'nin bölge istikrarı üzerinde önemli etkiye sahip İran gibi ülkeler ve Hamas gibi gruplarla doğrudan görüşmelerde bulunmaktan kaçınması bölge istikrarına dönük kaygıları arttırmıştır. Bu noktada bölge istikrarı üzerinde rol oynayan tüm unsurlarla etkileşim halinde bulunması Türkiye'yi sadece bölge istikrarından etkilenen pozisyonda olmaktan çıkarıp aynı zamanda bu istikrarı etkileyen ve şekillenmesi üzerinde önemli rol oynayan bir konuma getirmiştir.

2.2. 2001 Sonrası Dönemde Ortadoğu'da Güvenliğe Yönelik Tehditler ve Türkiye'nin Bölge İstikrarına Etkisi

Türkiye'nin 2001-2010 döneminde bölge istikrarına katkı sağlama potansiyelini daha iyi analiz edebilmek için bu dönemde ortaya çıkan ve güvenliği tehdit eden başlıca olayların bölge istikrarına yönelttikleri tehdit unsurlarını ortaya koymak ve Türkiye'nin bu sorunlar hakkındaki politikalarını incelemek önemli fayda sağlayacaktır.

2.2.1. Irak

2001 sonrası dönemde Ortadoğu'daki istikrarı tehdit eden en önemli olay 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ile bölgede kurulu dengelerin değişmesi olmuştur. İşgal sonrasında Irak'tan bölgesel dengelere yönelik tehditler farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Birincisi, yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi, İran'ı dengeleyen savaş öncesindeki güçlü Irak devletinin yerine Bağdat'ta kurulan yeni rejimin İran'ı dengeleyen güce sahip olmaktan uzak olması ve bu nedenle bölgesel anlamda İran'ın konumunun güçlenmesidir. Bu konu sadece İran-Irak meselesi değildir ve başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer bölge devletlerinin bölgesel anlamda etkinliği artan İran'a karşı kaygıları bulunmaktadır (Aarts ve Dunjine, 2009; Sander, 1996: 513-14).

Irak'la ilgili ikinci kaygı Bağdat'ta kurulan yeni merkezi yönetimin zayıflığı nedeniyle Irak'ın mezhepsel ve/veya etnik parçalanmaya maruz kalması veya çok zayıf bir konfederasyona dönüşmesidir. Özellikle Kuzey'de Kürtlerin güneyde de Şiilerin zamanla bağımsız bir devlete dönüşebilecek yapılanma girişmeleri bölge devletlerini de etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Mezhepsel unsurlar üzerinde duracak olursak, Saddam Hüseyin zamanında azınlıkta olan Sünnilerin yönettiği Irak, yeni dönemde Şiilerin nüfustaki çoğunlukları nedeniyle daha fazla söz sahibi olduğu bir yönetime kavuşmuştur. Bu durum özellikle zengin petrol yataklarının bulunduğu doğu bölgesinde önemli oranda Şii nüfusunu içerisinde barındıran Suudi Arabistan'da kaygılara neden olmuştur. Irak'ta Şiilerin iktidarda önemli söz sahibi olmasıyla birlikte zamanla İran'dan başlayıp Irak, Suudi Arabistan'ın doğusu ve Lübnan'ı içine alan bir 'Şii Hilali' kurulması ihtimali Suudi Arabistan için kaygı vericidir (Ulrichsen, 2009). Suudi Arabistan bir yandan Irak'taki mezhepsel çatışmaların kendi ülkesine sıçramasından kaygılanırken diğer yandan da Şiilerin yeni Irak rejiminde artan etkisi nedeniyle İran'ın nüfuzunun artmasından çekinmiş ve Şii olan Başbakan Nuri El Maliki'yi orduda ve hükümette Sünnilere yeterince yer vermemesi nedeniyle eleştirmiştir ("ABD-Suudi Arabistan", 2007).

Irak'ın parçalanma veya zayıf bir konfederasyona dönüşme tehlikesi Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. 1991 Irak savaşından sonra kendi bölgesel yönetimlerini kuran Kürtlerin bölgesel otonominin de ötesine geçen ve bağımsız devlet kurma yolunda ilerleme olarak algılanabilecek adımlarından en fazla kaygı duyan ülke Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye bölgede sadece en fazla Kürt nüfusa sahip ülke olmakla kalmayıp aynı zamanda 1984'ten beri milli bütünlüğünü tehdit eden PKK örgütüyle mücadelesini devam ettiren bir ülkedir. Dolayısıyla kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasından veya bölgedeki diğer ülkelerde yaşayan Kürtlere cazibe merkezi oluşturacak şekilde güçlü otonomiye sahip bir Kürt yönetimin zamanla daha da güçlenmesinden en büyük zararı görecek olan ülkelerin başında Türkiye'nin gelmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

2003 sonrasında Irak'tan kaynaklanan bölge istikrarına yönelik tehditler bu şekilde gerçekleşirken Türkiye geleneksel dış politika prensipleri paralelinde, fakat değişen koşullara göre dış politika uygulamalarında gerekli uyarlamaları yaparak hem kendisine yönelik Irak'tan kaynaklanan tehditleri azaltmaya hem de bölge istikrarına katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla 2003'teki savaştan sonra da Türkiye Irak'ın bağımsızlığını, siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunmasını, Irak'ın doğal zenginliklerinin tüm Irak halkının ortak malı olmasını ve bu kaynaklardan Irak halkının adil biçimde faydalanmasını, Kerkük için burada yaşayan tüm grupların çıkarlarını gözeten bir statü oluşturulmasını, Irak'tan Türkiye'ye yönelen terör hareketlerinin önlenebilmesi amacıyla Kuzey Irak'ın PKK için güvenli bir bölge olmaktan çıkarılmasını ve Türkiye ile Irak arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin hızla geliştirilmesini savunmuştur ("Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", t.y.).

Irak'a yönelik yukarıda genel hatları belirtilen amaçların sağlanıp bölge istikrarına katkı sağlayabilmek için Türkiye komşularıyla iyi ilişkiler kurmak ve diplomasiyi ön plana çıkarmak

suretiyle aktif bir politika izleme yoluna gitmiştir. Bu hususta Türkiye'nin izlediği politika sadece uluslararası alanda diğer devletlerle kurduğu ilişkilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Irak'ın iç istikrarının tesis edilmesi amacıyla farklı gruplar arasında uzlaşmanın sağlanabilmesi için aktif politikalar izlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Irak'taki grupların birbirlerine karşı silahlı mücadeleyi devam ettirdikleri bir ortamda Türkiye sadece Irak'taki merkezi hükümetle değil fakat savaş öncesinde iyi komşuluk ilişkileri politikası sürdürmesinin oluşturduğu olumlu imaj sayesinde Irak'taki tüm etnik ve dini gruplarla etkin diyalog ortamı kurma imkanı bulmuştur. Bunu yaparken Türkiye bir yandan söz konusu gruplarla düzenli görüşmeler yapmayı sürdürmüş, diğer yandan da her gruptan siyasi partilerin üyelerine Türkiye'de eğitim programları düzenlemiştir ("Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", t.y.). Bu hususta NATO müttefikliği çerçevesinde ABD ile olan ilişkilerine rağmen Irak işgaline destek vermemesi nedeniyle Iraklı milliyetçiler arasında takdirle karşılanıyor olması Türkiye'nin Irak'ta etkinliğini arttıran bir husus olmuştur (Dobbins vd., 2009: 12). Nitekim, Sünni Arapların yeniden oluşturulan Irak'taki siyasal sisteme katılımlarının sağlanarak Irak'ın bütünlüğünün pekiştirilmesinin sağlanabilmesi amacıyla Türkiye girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler neticesinde Iraklı Sünni Arap partilerin temsilcileriyle ABD'nin Bağdat Büyükelçisi Aralık 2005'te Türkiye'de bir araya gelmiştir. Bu görüşme Sünni Arapların Irak'taki siyasal sürece katılımlarının sağlanmasında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur ("Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri", t.y.).

Türkiye açısından Irak'tan kaynaklanan en büyük tehdit kuzey Irak'ta fiili olarak oluşan güç boşluğu ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulma ihtimalinden kaynaklandığı halde Türkiye kuzey Irak'ta kurulan Kürt Bölgesel Yönetimi ile diyalog kurma yaklaşımını devam ettirmiştir. Türkiye ile kuzey Iraklı Kürt yöneticiler arasında farklı konularda görüşmelerin gerçekleştirilmesi rutin bir durum haline geldi ("Barzani, Türk temsilci ile görüşecek", 2008; "Erdoğan, haftaya Barzani ile görüşecek", 2008). Nitekim, Cumhurbaşkanı olarak Irak'a 33 yıl aradan sonra ilk resmi ziyareti Mart 2009'da gerçekleştiren Abdullah Gül bu ziyareti sırasında kuzey Irak'taki Kürt yönetimi için "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" tabirini kullanarak ("İlk ağızdan 'Kürdistan'", 2009) Türkiye'nin diyalogda kuzey Iraklı Kürtlerle geldiği yeni safhanın sinyallerini vermiştir.

Irak'ın istikrarına yönelik Irak'ın iç unsurları çerçevesindeki girişimleri dışında Türkiye aynı zamanda uluslararası alanda Irak'ın desteklenmesine yönelik çabaları desteklemiş ve bu girişimlerin bazılarına bizzat öncülük etmiştir. Irak'ın bağımsızlığı, siyasi birliği ve toprak bütünlüğüne büyük önem veren Türkiye bu amaçların gerçekleştirilebilmesi amacıyla 2003 yılında Irak'a Komşu Ülkeler Süreci'nin başlatılmasında öncü rol oynayan ülke olmuştur. Bu süreç çerçevesinde Dışişleri Bakanları düzeyinde çok sayıda toplantı düzenlenmiştir. Irak'a Komşu Ülkeler Süreci'ndeki rolünden ayrı olarak da Türkiye Irak'la ilgili düzenlenen çok sayıda uluslararası toplantıya katılmış ve Irak'a yardım toplama faaliyetlerine önemli maddi katkılarda bulunmuştur ("Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", t.y.).

Irak'ın desteklenmesine yönelik uluslararası girişimlere destek verilmesinin yanı sıra Türkiye aynı zamanda Irak'ta kurulan merkezi hükümetle ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede iki ülke arasında üst düzeyde çok sayıda ziyaret gerçekleşmiş, Başbakan R. Tayyip Erdoğan da 10 Temmuz 2008'de Irak'ı ziyaret ederek 18 yıl aradan sonra Türkiye'den Irak'a bu seviyedeki ilk ziyareti gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın bu tarihi ziyaretine Türkiye'den dört bakan da eşlik etmiştir ("Erdoğan Bugün Bağdat'a Gidiyor", 2008). Bu ziyareti daha sonra, yukarıda değinilen, Mart 2009'da Cumhurbaşkanı Gül'ün Irak ziyareti takip etmiştir.

Irak'la siyasi ilişkilerin geliştirilmesine paralel olarak aynı dönemde Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2008 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatı önceki yıla göre önemli artış göstermiş ve takip eden yıllarda Türkiye Irak'ın en fazla ithalat yaptığı ikinci ülke konumuna gelmiştir (Işık Maden ve Aljburi, 2019: 232-233).

2.2.2. İran

İran'a yönelik genel kaygı İran'ın bölgesel ve uluslararası dengeleri kendi lehine kökten değiştirmeye yönelik politikalar izlemek suretiyle bölge istikrarını tehlikeye düşürebilme potansiyelinden kaynaklanmaktadır. İstikrarın devamından fayda sağlayan ülkelerden biri olmakla birlikte İran aynı zamanda farklı biçimlerde Ortadoğu istikrarını tehdit etme imkanına da sahiptir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki İran ile Ortadoğu ülkeleri arasında İslam birleştirici bir unsur olmaktan çok ayrıştırıcı bir unsur konumundadır. Şii-Sünni ayırımı açısından Şii İran'ın gücünün artması Ortadoğu'daki Sünni rejimler için bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır (Alshayji, 2002). Irak'la ilgili bölümde de değinildiği gibi, özellikle 2003 sonrasında Irak'ta kurulan yeni rejimde Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin yönetimde de en fazla söz sahibi olan grup konumuna gelmesiyle, özellikle Suudi Arabistan gibi ülkelerde bölgesel anlamda artan Şii gücüne karşı şüpheler artmıştır.

İran ile ilgili duyulan ikinci kaygı sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası istikrarı doğrudan etkileyebilecek nitelikte olan nükleer enerji konusudur. İran'ın nükleer faaliyetlerinin geçmişi şah dönemine kadar dayanmaktadır. 1979 Devrimi'nden sonra Humeyni'nin karşı çıkması nedeniyle nükleer faaliyetlere ara verilmiş ancak 2002 yılında İranlı rejim muhalifi bir grubun açıklamalarıyla İran'ın nükleer faaliyetlerini yıllardır gizlice devam ettirdiği ortaya çıkmıştır (Weiss, 2009: 81). Nükleer programının açığa çıkmasından sonra İran, amacının nükleer silah üretmek değil, barışçıl amaçlarla kullanmak üzere, uluslararası barış ve güvenliği hiçbir tehdit oluşturmayan nükleer enerji üretmek olduğunu BM dahil her ortamda sürekli dile getirmiştir (Security Council Toughens, 2007). İran'ın, nükleer silahların yayılmasına karşı çıkan ülkelerle aynı doğrultuda düşünceye sahip olduğunu ilan etmesi ("İran'ın nükleer silah", 2005) ve imzası bulunan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nın kendisine nükleer faaliyetlerini barışçıl amaçlarla devam ettirme hakkı verdiğine dair söylemleri de ("Mühürler Sökülüyor", 2005) İran'a karşı duyulan kuşkuları ortadan kaldırmamıştır.

İran'ın nükleer programıyla ilgili kaygılar bu çalışmada üzerinde durulan Arap Baharı'na kadarki dönemde ön planda olmuştur. Bu soruna ilişkin çözümün bulunabilmesi için çeşitli ülkeler ve Avrupa Birliği de müdahil olmuş ancak soruna çözüm bulunamaması nedeniyle konu BM'nin öncelikli konularından birisi haline gelmiştir. Kasım 2009'da, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 35 ülkeden oluşan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Yönetim Kurulu yaptığı oylama ile İran'ı gizlice yürüttüğü uranyum zenginleştirme faaliyetleri nedeniyle yaptırımlara karar verilmesi tavsiyesiyle BMGK'ne sevk etmiştir. 25 ülkenin kabul oyu verdiği bu oylamada Türkiye 'çekimser' kalmıştır ("İran BM'e sevk ediliyor", 2009). İran'ın nükleer silah edinmesinin önlenmesi Türkiye açısından da arzu edilir bir durum olsa bile bunun sağlanması Türkiye açısından bir dış politika önceliği değildir. Çünkü Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarları İran'a karşı düşmanca bir politika izlemeye imkan vermemektedir. Bu nedenle Türkiye görüşmelerin devam ettirilmesi suretiyle İran'ın uluslararası toplumla bütünleştirilmesi yönündeki tutumunu sürdürmüştür. (Aykan, 1996: 353).

İran'ın bölge istikrarına yönelik oluşturabileceği tehditlerden birisini de çeşitli ülkelerdeki gruplara verdiği destek oluşturmaktadır. Türkiye açısından özellikle 1990'larda Uğur Mumcu ve daha çok sayıda önde gelen laik düşünüre karşı düzenlenen saldırılarda İran'dan destek alan Hizbullah örgütünün parmağı olduğu konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Aynı şekilde Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah Örgütü'nün ve Filistinli Hamas gibi örgütlerin İran'dan önemli destek görmeleri bölge istikrarı açısından tehdit edici unsurlar arasındadır. Bu örgütler bulundukları bölgelerde İran desteği sayesinde daha etkin faaliyet gösterme imkanı bulurken, İran da bu örgütler üzerinden bölgede nüfuzunu arttırma imkanı bulabilmektedir.

İran'la olan ilişkilerinde Türkiye genel anlamda içişlerine karışmama ve iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirme ilkelerini esas almıştır ki ("Türkiye-İran Siyasi İlişkileri", t.y.) bu tutum iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. İran'dan kaynaklanan tehdit unsurları tüm bölgeyi olduğu gibi kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkilemektedir. 2000'li yılların başında açığa çıkan İran'ın nükleer faaliyetleri Türkiye'yi derinden etkileyebilecek sonuçlara neden olma potansiyeline sahiptir. Hatta bazı görüşlere göre nükleer silah edinmesi İran'ın halihazırda Ortadoğu'daki üstün durumda bulunan etkisini daha da güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye ile İran arasında 1639 Kasr-i Şirin Antlaşması'ndan beri devam eden hassas dengeyi tamamen bozacaktır (Kibaroğlu ve Çağlar, 2008).

Kendisine yönelik muhtemel olumsuz etkilerine rağmen Türkiye, hem kendi çıkarlarının zedelenmemesi hem de bölgesel istikrarın zarar görmemesi maksadıyla İran'ın nükleer enerji programı ile ilgili sorunun görüşmeler yoluyla, uluslararası hukuk çerçevesinde ve uluslararası örgütlerin sürece dahil edilmesiyle çözüme kavuşturulmasını savunmayı sürdürmüştür. Diplomasinin ön planda kalması için Türkiye bir yandan İran'a uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmasını en yetkili ağızlardan telkin etmeye devam ederken ("Gül, İstanbul'da ağırladığı", 2008) bir yandan da bu doğrultuda katkı sağlamaya dönük çabalarını devam ettirmiştir ("Davutoğlu İran'ın nükleer", 2009). Bu girişimlerinin yanı sıra, İran'ın nükleer programı ile ilgili uluslararası kuruluşlarda yapılan görüşme ve oylamalarda ("Türkiye'den İran'a uranyum jesti", 2009) Türkiye iyi komşuluk ilişkilerini zedelemeden, diplomasinin ön planda tutulmasını devam ettirecek politikaları desteklemeyi sürdürmüştür. Bu bağlamda Türkiye sürekli olarak İran'la diyalogun devam ettirilmesini ve dışlayıcı yaklaşımlara başvurmadan, ikna yöntemlerinin ön planda tutulmasını savunmuştur.

İran'la sahip olduğu iyi ilişkiler Türkiye'ye sorunun çözümünde etkin rol alma ve bölge istikrarına katkıda bulunma imkanı tanımıştır. 2001-2010 döneminde ABD ve İsrail dahil İran'ın nükleer programı ile yakından ilgilenen tüm devletlerle iyi ilişkiler içinde olması Türkiye'nin bu devletlerle İran arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye ile İran arasındaki iyi ilişkiler sadece siyasi alanla sınırlı değildir. Ekonomik ilişkiler iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. 2002 yılında Türkiye ile İran arasında 2,2 milyar dolar olan ticaret hacmi takip eden yıllarda önemli artış göstererek 2008'de 10,2 milyar dolarlık hacme ulaşmıştır (İnat, 2015: 20). Siyasi ve ekonomik ilişkileri birbirinden ayırmanın giderek güçleştiği günümüz dünyasında İran ile Türkiye arasındaki bu yüksek ticaret hacminin siyasi ilişkilere de pozitif yönde katkı yapması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Hatta iki ülke arasındaki siyasi ilişkilere yapacağı katkının dışında, Türkiye-İran ilişkilerinin Türkiye'nin AB üyeliği süreci gibi farklı konularda da Türkiye'ye olumlu katkı sağlaması da muhtemel görülmüştür (Tekin ve Williams, 2009).

2.2.3. Filistin-İsrail Sorunu

Filistin-İsrail sorununun bölge istikrarına yarattığı tehdit yeni değildir. Bu sorun İsrail devletinin kurulmasından, hatta bundan da önceki dönemlerden beridir önemini sürdürmektedir. Ancak 2001 sonrası dönemde bu sorunla ilgili yaşanan gelişmeler Ortadoğu'daki istikrara önemli tehdit oluşturmuştur. Şüphesiz bu sorunun çözülmesi daha geniş kapsamlı olan Arap-İsrail barışının sağlanabilmesi için en önemli adımı oluşturacak ve bölgede Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlamak suretiyle bölge istikrarının güçlendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Filistin-İsrail sorununda 1991 Madrid Konferansı, 1993 ve 1995'te gerçekleştirilen Oslo düzenlemeleri ile önemli adımlar atılmış ancak sorunun nihai çözümüne ulaşmak mümkün olmamıştır. Eylül 2000'de Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesiyle binlerce

Filistinlinin hayatını kaybettiği İkinci İntifada hareketi başlamış ("İntifada ölenlerin sayısı," 2004) ve Kasım 2007'de 40'tan fazla ülkenin katılımıyla Annapolis'te düzenlenen Ortadoğu Barış Toplantısı'na kadar ("Ortadoğu'ya barış umudu," 2007) Filistin-İsrail müzakereleri kesintiye uğramıştır. Bunun yanı sıra, sorunun BM kararları çerçevesinde (çözüme kavuşturulması hedefiyle BM, ABD, Avrupa Birliği ve Rusya'dan oluşan Dörtlü Girişim'in 2003 yılında oluşturduğu Yol Haritası da ("The roadmap", 2003) soruna çözüm olmamıştır. Suudi Arabistan tarafından Mart 2002 Beyrut Zirvesi sırasında Arap-İsrail barışını tesis etmek suretiyle bölgesel barış ve istikrarı sağlamayı amaçlayan barış planı sunulmuş, ancak bu plan ve aynı paralelde Mart 2007'de Riyad'da gerçekleştirilen Arap Zirvesi'nde tekrarlanan Suudi barış planı da ("Riyadh Summit", 2007) soruna çözüm bulma konusunda başarısız olmuştur.

2001-2010 döneminde Filistin-İsrail sorununa çözüm bulmaya dönük girişimler devam ederken hem Filistinli gruplarla İsrail arasında hem de Filistinli grupların kendi aralarında gerçekleşen çatışmalar tüm bölge istikrarını tehlikeye düşürebilecek seviyeye gelmiştir. Bunlara ilave olarak, İsrail'in çeşitli tarihlerde farklı gerekçelerle Filistin topraklarına düzenlediği saldırılar sorunu daha da derinleştirmiştir ("İsrail'den Filistin'e yine operasyon", 2001; "Ankara: İsrail'in Filistin'e", 2006). İsrail, Filistin topraklarına yönelik en geniş kapsamlı operasyonunu 2008 Aralık ayı sonlarında Gazze Şeridi'nde Hamas'ı ortadan kaldırmak amacıyla "Dökme Kurşun" adı altında başlatmıştır ("İsrail'in 'Dökme Kurşunu'", 2008). İsrail'e karşı uluslararası alanda büyük tepkinin oluşmasına sebep olan ve toplam 22 gün devam eden bu operasyon sırasında aralarında sivillerin de bulunduğu 1200'den fazla Filistinli hayatını kaybetti ("Hamas 'zafer' ilan etti", 2009). Bu operasyon sona erdikten sonra da İsrail Gazze Şeridi'nde yaşayan tüm Filistinlileri cezalandırmaya yönelik abluka uygulamasına başlatmış ve bu bölgeye uluslararası yardımların gönderilmesine engel olmuştur ("Gazze ablukası insanlık suçu", 2009).

İsrail'in Gazze Şeridi'ne saldırı düzenlemek için gerekçe olarak gösterdiği Hamas, Filistin siyasetinde son yıllarda giderek etkinliğini arttıran bir gruptur. Hamas, ABD ve AB tarafından 'terör örgütü' listesine konularak zayıflatılmaya çalışılsa da, 25 Ocak 2006'da gerçekleştirilen Filistin seçimlerinde Hamas'ın desteklediği adayların meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu kazanması önlenememiştir (Yetkin, 2009; Oran ve diğerleri, 2013: 430). Filistin'de yapılan seçimler konusunda ABD Senatosu tarafından görüşlerine başvurulan yetkililer seçimlerin serbest, adil ve yüksek katılımla gerçekleştiğini ve Filistinli tüm grupların sonuçlara saygı gösterdiğini belirtseler de ("Testimony of James D. Wolfensohn", 2006) George W. Bush yönetimi Hamas konusundaki katı tutumunu ortaya çıkan seçim sonuçlarının ardından da sürdürmüştür ("Statement by US Security", 2006). Barack Obama'nın iktidara gelmesiyle birlikte ABD'nin Hamas politikasında fazla bir değişiklik olmamıştır. Obama yönetimi Hamas'ın Filistin'de sahip olduğu etkinliği kabul etmiş, fakat Hamas'ın sürecin bir parçası olabilmesi için İsrail'i tanımasını bir ön koşul olarak ortaya koymuştur ("President Obama's Cairo speech", 2009).

Filistin'deki sorunlar sadece Filistin-İsrail çatışmasıyla sınırlı kalmamıştır. Filistinli grupların kendi aralarındaki çatışmalar da Filistin yönetiminin etkinliğini azaltarak bölge istikrarına olumsuz etkide bulunmuştur. 2006 seçimlerinde Hamas'ın kazandığı başarı sonrasında Fatah ile olan rekabet giderek daha gergin hale gelmiş ve sık sık iki grup arasında silahlı çatışmaların yaşandığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Haziran 2007'de Hamas Gazze Şeridi'ndeki kontrolü tamamen ele geçirmiştir ("Palestinian rivals", 2007). Fatah ile Hamas arasındaki bu çatışmalar sırasında çok sayıda Filistinli hayatını kaybetmiştir.

Türkiye Ortadoğu'da kalıcı barışın kurulmasını bölge istikrarının sağlanabilmesi ve refahın arttırılabilmesinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de Türkiye, Filistin-İsrail sorunun BMGK'nin 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı kararları esas alınmak

suretiyle, ‘barış için toprak’ prensibi, Yol Haritası ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde, bağımsız iki devletin yan yana güven içinde yaşadığı “adil ve kalıcı” bir çözüme kavuşturulmasını savunmaktadır (“Orta Doğu Barış Süreci”, t.y.).

Türkiye’nin hem Filistin hem de İsrail ile sahip olduğu tarihsel bağlar her iki taraf ile ilişkilerini geliştirip sorunun çözümüne katkı sağlamasına imkan vermektedir. Türkiye 1975’ten beri Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile resmi ilişkilere sahiptir ve 15 Kasım 1988’de sürgünde ilan edilen Filistin Devleti’ni tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. 2001 sonrası dönemde de Türkiye daha önceki politikasının paralelinde Filistinlilere uluslararası alanda siyasi destek sağlamaya devam etmiş ve Filistin ekonomisinin canlandırılabilmesi için çeşitli girişimlere imza atmıştır (“Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri”, t.y.).

Filistin ile olduğu gibi, Türkiye İsrail ile de iyi ilişkilere sahiptir. Türkiye, kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1949’da, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturup İsrail’i tanıyan ilk ülke olmuştur (“Orta Doğu Barış Süreci”, t.y.). Türkiye-İsrail ilişkileri 1990’larda yeni bir boyut kazanarak işbirliğinin pek çok alanda geliştiği bir döneme girmiştir (Duman, 2020). 1991 Madrid Konferansı ardından, 1992 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Herzog Türkiye’yi ziyaret eden ilk İsrail devlet başkanı olmuştur (Çelik, 1999: 144). İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında 1993’te Oslo Barış Antlaşması’nın imzalanmasının ardından yeni bir boyut kazanan Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde 1993 yılı sonlarında Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin o zamana kadar İsrail’i resmi olarak ziyaret eden en üst düzey Türk yetkili olarak İsrail’e gitmiştir. Takip eden süreçte önce İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman ve ardından da Dışişleri Bakanı Shimon Peres’in 1994 yılında Türkiye’ye gelmiş, aynı yıl içinde Tansu Çiller de İsrail’i ziyaret eden ilk Türk Başbakan olarak İsrail’e gitmiştir (Yavuz, 1997). Pek çok alanda hızla gelişen ilişkiler Türkiye-İsrail ilişkileri 1996 yılında imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması ile yeni boyut kazanmış ve bu anlaşmayla İsrail Müslüman bir ülkeyle ilk resmi askeri bağını kurmuştur (Pipes, 1997).

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002’de iktidara gelmesiyle zaman zaman İsrail’le siyasi krizler yaşansa da iki ülke işbirliğini sürdürmüştür. İsrail’in Gazze operasyonu nedeniyle gerginleşen Türkiye-İsrail ilişkileri Başbakan Erdoğan’ın 29 Ocak 2009’da Davos’taki Dünya Ekonomik Forumu sırasında İsrail’e yönelttiği eleştiriler ve toplantıyı terk etmesi sonucu iyice gerginleşmiştir (“Erdoğan: ‘Biz onurumuzla kimseyi’”, 2009). Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler yaşanan bu ve buna benzer krizlere rağmen halen önemini sürdürmektedir.

Türkiye Filistin-İsrail sorununun çözümünde istikrarın zarar görmemesi için kapsamlı ve kalıcı barışın sağlanmasından başka bir alternatif bulunmadığını savunmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için de barış görüşmelerinin kararlılıkla sürdürülmesi gereğine inanan Türkiye’nin tutumuna göre barış yolunda başarısız kalan girişimler halihazırda gergin olan bölgeyi daha da içinden çıkılmaz problemlere sürükleyecektir. İsrail-Filistin sorununun çözümsüz durumunun devam etmesi bölge istikrarına ciddi bir tehdit oluşturmaya devam edecektir. Mevcut tehlikenin ortadan kaldırılabilmesi için Türkiye her türlü çabayı göstermeye devam edeceğini farklı vesilelerde dile getirmeye devam etmiştir. Bu çabalar çerçevesinde Türkiye sadece uluslararası girişimlere destek vermekle yetinmemiş, sorunun tarafları arasında sahip olduğu konumunu da bu amaç doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır.

Filistin-İsrail sorununun taraflarını oluşturan Filistinli Fatah ve Hamas grupları ve İsrail ile yakın ilişkiler içinde olması ve bunlar arasından dengeyi sağlamaya yönelik yaklaşımı nedeniyle Türkiye önemli bir avantaja sahiptir. Özellikle İsrail’in varlığını tanımayan Hamas ile Türkiye’nin diyalog içinde olması, Hamas’ın da dolaylı olarak, Türkiye üzerinden sürece dahil edilme şansını yaratmaktadır. 2004’te Hamas lideri Şeyh Yasin’in İsrail kuvvetleri tarafından öldürülmesini Başbakan Erdoğan sert biçimde eleştirmiş, Şeyh Yasin’den sonra yerine geçen Abdülaziz

Rantisi'nin de İsrail tarafından öldürülmesiyle Türkiye'nin İsrail'e yönelik eleştirilerini artmıştır (Zeyrek, 2004; Oran ve diğerleri, 2013: 430). Denge politikasını sürdürüp sorunların diplomasi yoluyla çözülmesini savunmayı sürdüren Türkiye Şeyh Yasin ve Rantisi'nin öldürülmesini bir bildiri yayınlayarak kınamıştır ("Hamas Lideri Rantisi´nin", 2004). Türkiye'nin bu tutumu Hamas cephesinde Türkiye'ye dönük olumlu imaja büyük katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin Filistinli gruplar arasında denge politikası Hamas'ın seçim zaferi sonrasında da devam etmiştir. Bu seçimlerin ardından Hamas lideri Halid Meşal'in Şubat 2006'da Türkiye'yi ziyaret etmesi uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Halid Meşal'in Türkiye'ye gelmesini İsrail devleti ve ABD'deki İsrail lobisi sert biçimde eleştirmiştir (Yetkin, 2006). Ziyaretle ilgili olarak Türkiye tarafından yapılan açıklamada Halid Meşal ve beraberinde gelenlerin Türkiye'yi ziyaret etmek için talepte bulundukları belirtilmiş Türkiye'nin "bölgede üstlendiğin yapıcı rol çerçevesinde, Filistin Yasama seçimlerinden galip çıkmış bir grubun temsilcileri olarak heyetin gelişine izin verilmiştir" denilerek bu ziyaret sırasında Meşal ve beraberindekilere "doğrudan telkinde bulunma fırsatı" bulunduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin İsrail-Filistin barışının sağlanmasına yönelik girişimlerini bundan sonra da sürdüreceği vurgulanmıştır ("Hamas Heyetinin Ziyareti", 2006; Oran ve diğerleri, 2013: 430-31).

Türkiye'nin Hamas yanlısı, hatta Hamas'ın sözcüsü konumuna girdiği eleştirilerine karşı daha sonra verdiği bir demeçte Dışişleri Bakanı Ali Babacan Türkiye'nin Hamas'ın hatalarını onaylamadığını ancak Filistin'de Hamas'sız bir çözümün olası görünmediğini belirtmiştir (Yetkin, 2009). Bu tutum, Türkiye'nin geleneksel olarak takip ettiği diplomasiye öncelik veren ve dengeyi gözetmeye çalışan politikasının İsrail-Filistin sorununda da uygulanmakta olduğunu ortaya koymuştur.

2.2.4. Lübnan

12 Temmuz 2006'da Hizbullah militanlarının iki İsrailli askeri kaçırmasıyla başlayan süreçte İsrail Lübnan'a karşı 33 gün süren saldırılarına başladı ("İsrail, Hizbullah'la savaşın", 2007). İsrail'in 1982'den sonra Lübnan'da giriştiği ikinci geniş kapsamlı askeri operasyonu oluşturan bu saldırılar zaten çok hassas konumda bulunan bölge istikrarını ciddi biçimde tehdit etmiştir. Aslında bir anlamda bu saldırılar bölgede bulunan siyasi durumun ne kadar kırılgan ve karmaşık olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Lübnan'daki merkezi hükümet ile Hizbullah arasındaki sorunlar devam ederken aynı zamanda İran ve Suudi Arabistan gibi iki önemli bölgesel aktörün bu sorun üzerinden nüfuz mücadelesine girişmesi sorunun bölgesel anlamda ortaya çıkarabileceği etkileri gözler önüne sermiştir. İsrail'in Lübnan'a saldırılarının başladığı günlerde Hizbullah'ı desteklemeyen Suudi Arabistan İran'ın Hizbullah kanalıyla bölgesel etkisini arttırmaya başlaması nedeniyle soruna aktif biçimde müdahil olmak zorunda kalmıştır (Dursunoğlu, 2007).

Bu kriz sırasında Türkiye'nin izlediği politikalara bakıldığında bölge istikrarını tehdit eden diğer konularda olduğu gibi Lübnan'a İsrail'in giriştiği saldırılar konusunda da Türkiye'nin büyük hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Bu saldırıların başladığı dönemde Türkiye-Lübnan ilişkileri önemli bir seviyeye ulaşmıştı. 2000'li yıllara kadar durağan seyreden Türkiye-Lübnan ilişkileri sonrasında önemli ölçüde gelişmiştir. Özellikle, daha sonradan suikasta kurban giden, Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin 2004'te Türkiye'yi ziyareti ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuş ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasında çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Bu önemli ziyaretten sonra karşılıklı üst düzey ziyaretleri sıkça gerçekleştirilmeye başlanmıştır ("Türkiye-Lübnan Siyasi İlişkileri", t.y.).

İsrail'in Lübnan'a saldırısının başlamasıyla birlikte Türkiye sorunun bir an önce diplomatik yollardan çözüme kavuşturulması için gerek ikili temaslar gerçekleştirmek, gerekse çok taraflı

girişimlere destek vermek suretiyle katkı sağlamaya çalışmıştır. İsrail'in Lübnan'a saldırıları devam ederken Kuala Lumpur'da olağanüstü toplanan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) zirvesinde Türkiye'yi Başbakan Erdoğan temsil etti. Burada yaptığı konuşmada İsrail'i ağır bir dille eleştiren Erdoğan "Tanık olduğumuz bu savaş hiçbir şekilde meşru kabul edilemez. Müdafaa edilemez. Bu adil olmayan bir savaştır. Bunun galiba olmayacak. Nefret tohumları eken, radikalizme götüren bir savaştır" ("Erdoğan: Bu savaşın galibi", 2006) diyerek geç olmadan soruna müdahale edilmesi, İKÖ, BM ve AB'nin sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması yönünde harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı toplantıda Erdoğan, Lübnan'a gönderilecek uluslararası gücün tarafların rızasına dayanması gerektiğini ve böyle bir oluşumun BM çatısı altında yapılması gerektiğini söyleyerek Türkiye'nin böyle bir güce katkı yapmaya hazır olduğunu da bildirmiştir. Sorunun bir an önce çözülmesinin önemini özellikle vurgulayan Erdoğan ayrıca Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün'ü İsrail'in gerçekleştirdiği saldırılara yeterli tepkiyi göstermediğini vurgulayarak bu devletlerin zirveye devlet veya hükümet başkanları yerine bakan veya temsilci seviyesinde katılmalarını eleştirmiştir ("Bugün Lübnan'aysa yarın", 2006).

Türkiye sorunun çözümüne yapacağı katkıları sürekli olarak diplomasiyi öne çıkarma ve uluslararası hukukun gözetilmesi ilkeleri çerçevesinde şekillendirmiştir. BMGK'nin aldığı 1701 Sayılı Kararı ile Lübnan'daki BM Barış Gücü'nün 15000 kişiye çıkarılması kararlaştırılmıştır (Resolution 1701, 2006). Türkiye bu kararı memnuniyetle karşılamış ("BM Güvenlik Konseyi'nin", 2006) ve barışı korumakla görevlendiren bu güç için asker göndermeyi kararlaştırmıştır ("Türk askeri Lübnan'a", 2006). Lübnan'da ateşkesin sağlamasından sonra da Türkiye bölge istikrarının korunmasında tüm bölge devletlerine görevler düştüğünü vurgulamaya devam etmiştir. Bu bağlamda Türkiye bölge devletlerinden Türkiye'nin arabuluculuk yapmasına yönelik talep gelmesi halinde bölge istikrarına katkıda bulunmak amacıyla üzerine düşeni yapacağını bildirmiştir (Ocaktan, 2007). Türkiye'nin sorunun tarafları ile sahip olduğu önemli ilişkileri, sorunun kalıcı çözüme kavuşturulması ve bölge istikrarının sağlanmasına katkı yapabilmesi konusunda Türkiye'ye önemli avantajlar sağlamıştır.

Sonuç

11 Eylül 2001 sonrasında uluslararası alanda meydan gelen değişikliklerden en fazla etkilenen bölgelerden birisini Ortadoğu oluşturmuştur. Özellikle 2003'te Irak'ın işgal edilmesiyle birlikte bölgesel dengeler değişmiş ve değişen dengelerle birlikte bölge istikrarı önceki dönemlerden daha karmaşık hale gelmiştir. Irak'ta rejim değişikliği gerçekleşirken İran'ın bölgede nüfuzunu arttırma imkanı ortaya çıkmış ve ABD de fiilen bölge içi bir aktör durumuna gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde bölge istikrarını sağlamanın sadece bölge içi faktörlere ve siyasi unsurlara bağlı olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Yerel-global ve siyasi-ekonomik ayrımlarının giderek önemini yitirdiği günümüz dünyasında Ortadoğu'daki istikrar sadece daha karmaşık hale gelmemiş, fakat farklı alanlardaki sorunların birbirini etkileme durumu nedeniyle önceki dönemlerden daha kırılgan bir hale gelmiştir.

Bu çalışmada incelenen 2001-2010 arasındaki dönemde Türkiye Ortadoğu istikrarının en önemli unsurlarından birisini oluşturmuştur. Bölge ile siyasi, ekonomik ve kültürel bağları nedeniyle Türkiye bölge istikrarını hem etkileyen hem de bundan doğrudan etkilenen bir konuma sahiptir. Uzun yıllardır dış politika prensipleri haline gelen diplomasinin ön plana çıkarılması, NATO çerçevesindeki uluslararası oryantasyonu ile komşularıyla iyi ilişkiler kurulması şeklindeki bölgesel rolü arasında oluşturduğu denge Türkiye'ye bölge istikrarının sağlanmasında önemli avantajlar sağlamıştır.

Sorunların taraflarının nitelik ve nicelik olarak arttığı bir ortamda tüm taraflarla ilişkilere sahip olunması önemli bir avantaj sağlar. Bu çalışmada incelenen ve 2001-2010 arasındaki dönemde Ortadoğu istikrarına yönelen en önemli tehditleri oluşturan dört sorunda da Türkiye sorunların

tüm taraflarıyla önemli ilişkilere sahipti. Sorunlar incelenirken de görüldüğü gibi Türkiye bir yandan ABD ile stratejik ilişkilerini devam ettirmiş bir yandan da Irak'taki Şii, Sünni, Kürt ve Türkmen tüm gruplarla olduğu gibi merkezi yönetimle önemli ilişkiler kurmuş, uluslararası alanda tepki toplayan İran ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeye devam etmiş, hem Filistinli Fatah ve Hamas grupları hem de İsrail ile önemli ilişkilere sahip olmuş ve Lübnan'la da önemli ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin dış politika prensipleri çerçevesinde sorunların tüm taraflarıyla etkin diyalog halinde bulunması, 2001 sonrasında daha karmaşık ve kırılgan hale gelen bölge istikrarına katkı yapabilme potansiyeli olumlu biçimde etkilemiştir. Sorunlara taraf olan devlet ve grupların birbirlerini dışlayıcı politikalar izlediği bir ortamda tüm taraflarla görüşebiliyor olmak Türkiye'ye istikrarın sağlanmasına katkı yapabilme konusunda önemli avantajlar sağlamıştır.

Türkiye bu çalışmada üzerinde durulan 2001-2010 döneminde sadece Ortadoğu'daki krizlerde değil, diğer komşuları ile olan ilişkilerinde de geleneksel dış politika prensipleri çerçevesinde hareket etmiştir. Bu minvalde Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri bu dönemde önemli gelişme göstermiştir. Türkiye'nin uzun yıllardır en sorunlu olduğu komşularından biri olan Suriye ile ilişkileri bu dönemde hızla gelişmiş ve iki ülke 2009 yılında ortak bakanlar kurulu toplantısı düzenleyecek kadar yakın ilişkiler kurmuştur ("Türkiye Suriye ortak kabine", 2009). Bu gelişmede Türkiye'nin geleneksel dış politika prensiplerine göre hareket etmesinin büyük payı olmuştur ki bu çalışma bu hususu ön plana çıkarmaktadır. Ancak son olarak vurgulamak gerekir ki, Arap Baharı'nın başlangıcı, dış politika alanında Türkiye'nin dış politika prensiplerinden önemli sapmalara gittiği dönemin de başlangıcı olmuştur. Arap Baharı ile yaşanan bu değişikliğin sebeplerini ortaya koyup bunların neticelerini analiz eden çalışmalar yapılması Türkiye'nin Ortadoğu'daki barış ve istikrara katkı yapma potansiyelindeki değişime ışık tutacaktır.

Kaynakça

Aarts, P. ve Duijne, J. v. (2009). Saudi Arabia after US-Iranian Detente: Left in the Lurch? *Middle East Policy*, 16 (3), 64-78.

ABD-Suudi Arabistan İlişkileri ve Cheney'nin Ziyareti. (2007, 15 Mayıs). *Hürriyet.* http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6518436.asp?gid=202 (Erişim tarihi: 7.06.2020).

Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq. (2008, 17 Kasım). *Homeland Security Digital Library*. https://www.hsdl.org/?abstract&did=233424 (Erişim tarihi: 17.05.2020).

Alshayji, A. K. (2002). Mutual Realities, Perceptions, and Impediments between the GCC States and Iran. L. G. Potter and G. G. Sick (Eds.), *Security in the Persian Gulf: Origins, Obstacles and the Search for Consensus* (s.217-237) içinde. New York: Palgrave.

Ambargoya tam katıldık. (1990, 8 Ağustos). *Milliyet*. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/3ojqvYerCYSKd4Gcp9sXKA_x3D__x3D__ (Erişim tarihi: 16.06.2020).

Ankara: İsrail'in Filistin'e Yönelik Operasyonu. (2006, 3 Ekim). *Haberler.com*. https://www.haberler.com/ankara-israil-in-filistin-e-yonelik-operasyonu-haberi/ (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Ankara: 'Macera yok'. (1990, 4 Ağustos). *Milliyet*. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/tO_x2B_nWwfKnuK6bDJIl9S47Q_x3D__x3D_ (Erişim tarihi: 16.06.2020).

Arı, T. (2004). Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezinde Yeni Parametreler. İ. Bal (Ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası* (s. 441-461) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.

Armaoğlu, F. (1994a). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1990* (Cilt I: 1914-1980), 10. Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (1994b). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1990* (Cilt II: 1980-1990), 4. Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aydın, M. ve Aras, D. (2004). Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), 103-128.

Aykan, M. B. (1994). Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası: 1979-1988. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 21 (1), 23-59.

Aykan, M. B. (1996). Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995. *The Middle East Journal*, 50 (3), 344-358.

Aykan, M. B. (1998). *Türkiye'nin Kuveyt Krizi (1990-91) Politikası: 1998 Yılından Geriye Dönük bir Yeniden Değerlendirme.* Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

Aykan, M. B. (1999). Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey's Post-Cold War Middle East Policy. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 22 (4), 1-31.

Aykan, M. B. (2007). A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003. N. Ateşoğlu Güney (Ed.), *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey* (s.51-69) içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Barzani, Türk temsilci ile görüşecek. (2008, 28 Nisan). *Hürriyet.* https://www.hurriyet.com.tr/gundem/barzani-turk-temsilci-ile-gorusecek-8803735 (Erişim tarihi: 18.06.2020).

Bila, F. (2007, 3 Ekim). Fırtınalı günlerin komutanı konuştu -3. *haber7com.* http://www.haber7.com/haber/20071003/Ozkok-Cuval-olayi-asla-unutulmaz.php (Erişim tarihi: 3.06.2020).

BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'daki Çatışmalara ilişkin Olarak Kabul Ettiği 1701 Sayılı Karar hk. (2006, 12 Ağustos). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.* http://www.mfa.gov.tr/no_125---12-agustos-2006_-bm-guvenlik-konseyi_nin-lubnan_daki-catismalara-iliskin-olarak-kabul-ettigi-1701-sayili-karar-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 12.07.2020)

Briefing Security Council, US Secretary of State Powell Presents Evidence of Iraq's Failure to Disarm. (2003, 5 Şubat). *UN Press Release SC/7658*. https://www.un.org/press/en/2003/sc7658.doc.htm (Erişim tarihi: 17.07.2020)

Bugün Lübnan'aysa yarın sana saldırılır. (2006, 4 Ağustos). *Yeni Şafak*. http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2006/agustos/04/p01.html (2.08.2020).

Bush's 'evil axis' comment stirs critics. (2002, 2 Şubat). *BBC News*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1796034.stm (Erişim tarihi: 17.07.2020).

Cengiz, F.T. ve Aynagöz Çakmak, Ö. (2020). Ortadoğu' da Yaşanan Rejim Değişikliklerinin Türkiye ve Dünya Ekonomisine Yansımaları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 1-19.

Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev.M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Çelik, Y. (1999). *Contemporary Turkish Foreign Policy*. Westport: Praeger.

Davutoğlu, A. (2008). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 24. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu İran'ın nükleer düğümüne el atıyor. (2009, 20 Kasım). *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=965315&Date=11.01.2010&CategoryID=100 (Erişim tarihi: 11.06.2020).

Dobbins, J. F., Laipson, E., Cobban, H., ve Lawrance, J. K. (2009). US Withdrawal From Iraq: What Are The Regional Implications? *Middle East Policy*, 16 (3), 1-34.

Duman, L. (2011). Ortak Çıkarlar, Farklı Öncelikler: 2001-2008 Döneminde Türkiye, ABD ve İsrail Lobisinin İsrail-Filistin Sorununa Yaklaşımları. *Akademik Orta Doğu*, 5 (2), 155-180.

Duman, L. (2020). Israeli-Turkish Rapprochement in the 1990s: Why an Alliance. *Analytical Politics*, 1 (2), 20-39.

Dursunoğlu, A. (2007, 14 Şubat). Hamas'ın stratejik vizyonu, yeni siyasi dili ve Mekke Anlaşması. *Yakın Doğu Haber*. http://www.ydh.com.tr/YD220_hamasin-stratejik-vizyonu-yeni-siyasi-dili-ve-mekke-anlasmasi.html (Erişim tarihi: 25.06.2020).

Erdoğan: 'Biz onurumuzla kimseyi oynatmayız'. (2009, 30 Ocak). *Milliyet.* https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-biz-onurumuzla-kimseyi-oynatmayiz-1053585 (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Erdoğan: Bu savaşın galibi olmayacak. (2006, 4 Ağustos). *Yeni Şafak.* Erişim adresi https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/agustos/03/10936.html (Erişim tarihi:12.06.2020).

Erdoğan Bugün Bağdat'a Gidiyor. (2008, 10 Temmuz). *SonDakika.* https://www.sondakika.com/haber/haber-erdogan-bugun-bagdat-a-gidiyor/ (Erişim tarihi: 19.06.2020).

Erdoğan, haftaya Barzani ile görüşecek. (2008, 24 Haziran). *Dünya Bülteni*. https://www.dunyabulteni.net/arsiv/erdogan-haftaya-barzani-ile-gorusecek-h45609.html (Erişim tarihi: 19.06.2020).

Gazze ablukası insanlık suçu. (2009, 17 Eylül). *Evrensel*. https://www.evrensel.net/haber/199025/gazze-ablukasi-insanlik-sucu (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Gönlübol, M. ve diğerleri (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gül, İstanbul'da ağırladığı Ahmedinecad'ı uyard. (2008, 16 Ağustos). *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=893837&Date=16.08.2008&CategoryID=98 (Erişim tarihi: 14.06.2020).

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası, 1774-2000*. (Çev. P. Demir). İstanbul: Mozaik.

Hamas Heyetinin Ziyareti hk. (2006, 16 Şubat). *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı.* http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 12.07.2020).

Hamas Lideri Rantisi´nin Öldürülmesi Hk. (2004, 18 Nisan). *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı.* http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 12.07.2020).

Hamas 'zafer' ilan etti. (2009, 20 Ocak). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/hamas-zafer-ilan-etti-10810977 (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Işık Maden, S. ve Aljburi, O. Q. A. (2019). Türkiye ve Irak Arasındaki Dış Ticaretin Çekim Modeli ile Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 14 (1), 229-262.

İlk ağızdan 'Kürdistan'. (2009, 25 Mart). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ilk-agizdan-kurdistan-11274671 (Erişim tarihi: 18.06.2020). .

İnat, K. (2015). Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri. *Analiz*. 132.

İntifada ölenlerin sayısı 4 bini aştı. (2004, 14 Mayıs). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/intifada-olenlerin-sayisi-4-bini-asti-38603735 (Erişim tarihi: 19.06.2020)

İran BM'e sevk ediliyor. (2009, 28 Kasım). *Haber3*. http://www.haber3.com/iran-bme-sevk-ediliyor-528465h.htm (Erişim tarihi: 12.06.2020)

İran'ın nükleer silah için hiçbir nedeni yok. (2005, 19 Nisan). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iranin-nukleer-silah-icin-hicbir-nedeni-yok-38719703 (Erişim tarihi:18.06.2020).

İsrail, Hizbullah'la savaşın adını koydu: "2. Lübnan Savaşı". (2007, 21 Mart). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/israil-hizbullahla-savasin-adini-koydu-2-lubnan-savasi-6173910 (Erişim tarihi:21.06.2020).

İsrail'den Filistin'e yine operasyon. (2001, 4 Nisan). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/israilden-filistine-yine-operasyon-39235699 (Erişim tarihi: 21.06.2020).

İsrail'in 'Dökme Kurşunu' barışı öldürdü. (2008, 28 Aralık). *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalDetay&Date=&ArticleID=914650 (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Kışlalı, M. A. (2005, 1 Temmuz). İran Gerçeği. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-kislali/iran-gercegi-750733/ (Erişim tarihi: 28.06.2020).

Kibaroğlu, M. ve Çağlar, B. (2008). Implications of a Nuclear Iran for Turkey. *Middle East Policy*, 15 (4), 59-80.

Koçtürk, O. M. ve Korkmaz, S. (2010). 1950-1970 Döneminde Türkiye'de Bazı Önemli Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 45 (3), 58-73.

Meclis Tutanakları. (2003, 1 Mart). *TBMM Tutanak Dergisi*. Dönem: 22, Cilt: 6, Yasama Yılı: 1, 39.Birleşim. http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm (Erişim tarihi: 3.07.2020).

Meclis Tutanakları. (2009, 6 Nisan). *TBMM Tutanak Dergisi*. 72.Birleşim. http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/ham/b07201h.htm (Erişim tarihi: 3.06.2020).

Mühürler Sökülüyor. (2005, 10 Ağustos). *BBC Turkish.* http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050810_iranwillbreakseals.shtml (Erişim tarihi: 2.06.2020).

Ocaktan, M. (2007, 5 Ocak). Lübnan'da uzlaşma için Erdoğan'dan yol haritası. *Yeni Şafak*. https://www.yenisafak.com/amphtml/politika/lubnanda-uzlasma-icin-erdogandan-yol-haritasi-22990 (Erişim tarihi: 26.06.2020).

Oran, B. ve diğerleri (2009). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980). 15. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. ve diğerleri (2010). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1980-2001). 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. ve diğerleri (2013). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III: 2001-2012). 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Orta Doğu Barış Süreci. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.06.2020)

Ortadoğu'ya barış umudu. (2007, 22 Kasım). *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ortadoguya-baris-umudu-7737147 (Erişim tarihi: 19.06.2020).

Palestinian rivals: Fatah & Hamas. (2007, 17 Haziran). *BBC News*. Erişim tarihi: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5016012.stm (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Pipes, D. (1997). A new axis: the emerging Turkish-Israeli entente. *The National Interests*, 50, 31-38.

President Delivers State of Union Address. (2002, 29 Ocak). *The White House*. https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html (Erişim tarihi: 18.07.2020).

President Obama's Cairo speech text. (2009, 4 Haziran). *USAToday*. http://www.usatoday.com/news/world/2009-06-04-Obama-text_N.htm (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Resolution 660 (1990, 2 Ağustos). *United Nations Security Council*. https://digitallibrary.un.org/record/94220 (Erişim tarihi: 11.07.2020).

Resolution 661 (1990, 6 Ağustos). *United Nations Security Council*. https://digitallibrary.un.org/record/94221 (Erişim tarihi: 11.07.2020).

Resolution 678 (1990, 29 Kasım). *United Nations Security Council*. https://digitallibrary.un.org/record/102245 (Erişim tarihi: 11.07.2020).

Resolution 1701 (2006,11 Ağustos). *United Nations Security Council*. https://digitallibrary.un.org/record/581053 (Erişim tarihi: 11.07.2020).

Riyadh Summit of March 2007. (2007, 29 Mart). *MidEast Web Historical Documents*. http://www.mideastweb.org/arabsummit2007.htm (Erişim tarihi: 4.06.2020).

Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih, 1918-1994*, 5. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Security Council Toughens Sanctions Against Iran, Adds Arms Embargo, with Unanimous Adoption of Resolution 1747. (2007, 24 Mart). *UN Press Release SC/8980*. https://www.un.org/press/en/2007/sc8980.doc.htm (Erişim tarihi: 17.07.2020).

Stansfield G., ve Anderson, L. (2009). Kurds in Iraq: The Struggle Between Baghdad and Erbil. *Middle East Policy*, 16 (1), 134-145.

Statement by the North Atlantic Council. (2001, 12 Eylül). *NATO Press Releases*, 124. http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm (Erişim tarihi: 2.01.2010).

Statement by US Security Coordinator Lieutenant General Keith W. Dayton. (2006, 15 Mart). *Senate Foreign Relations Committee*. https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/DaytonTestimony060315.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2020)

Taşdemir, F. ve Albayrak, G. (2014). Türk Dış Politikasında Bir Dış Politika Aracı Olarak Uluslararası Hukuk. *Akademik Hassasiyetler*, 1(2), 1-23.

Tekin, A. ve Williams, P. A. (2009). Turkey and EU Energy Security: The Pipeline Connection. *East European Quarterly*, 42 (4), 419-434.

Testimony of James D. Wolfensohn. (2006, 15 Mart). *The Question of Palestine*. https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-196013 / (Erişim tarihi: 20.06.2020)

The roadmap: Full text. (2003, 30 Nisan). *BBC*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2989783.stm (Erişim tarihi: 19.08.2020).

Türk askeri Lübnan'a gidecek. (2006, 6 Eylül). *BBC Turkish*. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/09/060905_turkey_parliament.shtml (Erişim tarihi: 23.06.2020) .

Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.07.2020)

Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri ve Türkiye'nin Yeniden İmar Sürecine Katkısı. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-ve-turkiye_nin-yeniden-imar-surecine-katkisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.10.2019)

Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.08.2020).

Türkiye-İran Siyasi İlişkileri. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.08.2020).

Türkiye-Lübnan Siyasi İlişkileri. (t.y.). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-lubnan-siyasi_iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 3.07.2020).

Türkiye Suriye ortak kabine toplantısı (2009, 14 Aralık). *Haber7.com*. https://www.haber7.com/siyaset/haber/444407-turkiye-suriye-ortak-kabine-toplantisi (Erişim tarihi: 12.10.2020).

Türkiye'den İran'a uranyum jesti. (2009, 28 Kasım). *Beyaz Gazete*. http://beyazgazete.com/haber/2009/11/28/turkiye-den-iran-a-uranyum-jesti-12024.html (Erişim tarihi: 12.06.2020).

Ulrichsen, K. C. (2009). Internal and External Security in the Arab Gulf States. *Middle East Policy*, 16 (2), 39-58.

US-Turkish Relations and the Challenges Ahead. (2007, 15 Mart). *US Department of State.* https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/81790.htm (Erişim tarihi: 9.05.2020).

Weiss, L. (2009). Israel's Future and Iran's Nuclear Program. *Middle East Policy*, 16 (3), 79-88.

Yavuz, M. H. (1997). Turkish-Israeli relations through the lens of the Turkish identity debate. *Journal of Palestine Studies*, 27 (1), 22-37.

Yetkin, M. (2006, 21 Şubat). Hamas ziyareti: gölgede kalan yönler. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/hamas-ziyareti-golgede-kalan-yonler-772454/ (Erişim tarihi: 18.06.2020).

Yetkin, M. (2009, 27 Ocak). Babacan: Hamas'ı onaylamıyoruz ama Hamas'sız barış mümkün değil. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/babacan-hamasi-onaylamiyoruz-ama-hamassiz-baris-mumkun-degil-918813/ (Erişim tarihi: 21.06.2020).

Zeyrek, D. (2004, 25 Nisan). "Haysiyetsiz" dış politika. *Radikal 2*. http://www.radikal.com.tr/radikal2/haysiyetsiz-dis-politika-871299/ (Erişim tarihi: 11.08.2020).

Zürcher, E. J. (2007). *Turkey: A Modern History*, 3rd Edition. London: I.B. Tauris.

Research Article

11 Eylül'den Arap Baharı'na Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

From September 11 to the Arab Spring Turkey's the Middle East Policy

Levent DUMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

lduman@atu.edu.tr

https://orcid.org/0000-0003-3975-6668

Extensive Summary

For centuries the Middle East has been one of the regions where conflicts occur very often and the end of the Cold War caused existing conflicts of the region to become more intense. Turkey, due to its political-cultural identity and historical mission, has been one of the countries which have a big influence on the Middle East's security. In the period which started with attacks on the US on September 11, 2001, regional balance in the Middle East was restructured and Turkey's potential for making a contribution to regional stability was affected by those incidents. This study, within the scope of Turkey's foreign policy principles, focuses on Turkey's potential for making a contribution the stability in the Middle East in the period which started on September 11, 2001 and came to an end with the emergence of the Arab Spring.

Since the foundation of the Turkish Republic in 1923, certain principles have been dominant in the determination of Turkish foreign policy. Although governments that came to power after the death of Mustafa Kemal Atatürk in 1938 have made some changes in the application methods of those principles, general Turkish foreign policy principles have proven to be persistent. Those principles, within the framework of Atatürk's "peace at home peace in the world" approach, can be summarized as supporting international cooperation for the preservation of international peace and order and encouraging international problems through diplomacy (Aykan, 1999: 1).

The study includes two main sections. The first section, which is divided into two subsections, presents Turkey's main foreign policy principles along with factors that contributed to the formation of those principles. Application of the Turkish foreign policy principles at incidents which posed threats to the Middle East stability in the pre-2001 period is also covered in that section. The second section is also organized under two subsections. The first subsection, taking into consideration Turkey's potential for making a contribution to regional stability, focuses on the balance of power in the Middle East which was restructured after 2001 and especially after the 2003 Iraqi war. Most important issues related to the stability of the Middle East within this period, namely Iraq, İran, Palestine-Israeli conflict, and events in Lebanon, are analyzed in the second subsection from the perspective of the threats posed by those problems to the regional stability and Turkey's potential for making a contribution to bringing an end those problems.

Becoming a NATO member in 1952 has been a milestone in Turkish foreign policy. However, even after that development Turkey adhered to its previously designated foreign policy principles and continued to support international cooperation and diplomacy. In the era until the beginning of the Arab Spring in late 2010, Turkey's Middle East policy was shaped by its ongoing NATO membership and along with the country's regional role which was aiming at establishing good relations with neighbors.

Turkey's relations with its neighbors were determined by the promotion of diplomacy and establishing good relations with neighbors approach. Therefore, Turkey maintained its relations with İran after the 1979 İslamic Revolution, Turkish Minister of Foreign Affairs Gündüz Ökçün became the first western minister to visit Iran after the revolution (Kışlalı, 2005). Similarly, when the Iraq-Iran war erupted as a result of the Iraqi army's invasion of Iranian territory, Turkey followed a balanced policy and did not take any side. As a part of its policy of sustaining diplomatic relations with neighbors, Turkey maintained relations with both belligerent countries and made an effort to bring an end to the war as soon as possible.

During the 1990s the most important threat to the stability in the Middle East came to the surface as a result of Iraq's Kuwait occupation. That incident caused important effects for Turkey and on the whole region. Iraq's invasion of Kuwait on August 2, 1990, and the following crises made a good test for Turkey's traditional 'friendly neutrality' policy toward its neighbors. United Nations Security Council (UNSC) held an emergency meeting on the date when the occupation took place and passed a resolution for the unconditional withdrawal of Iraqi forces from Kuwait (Resolution 660, 1990). Due to the evolved international front against Iraq and the UN decision, neutrality was not an option for Turkey during the crisis (Aykan, 1998). From the beginning of the crisis, Turkey followed policies in parallel with the UN decision and supported UNSC resolutions. Since the Iraqi government did not meet those demands, in the following days of the crisis the UNSC adopted a new resolution and gave member states free hand in carrying actions against Iraq for liberating Kuwait. As a result, an international coalition was formed and in January 1991 operation "Desert Storm" started against Iraq which lasted 43 days before the announcement of a ceasefire. Turkey, within the framework of its balance policy approach, did not send military troops for the coalition forces but supported the coalition by allowing the use of the Turkish airspace during the operation and by moving a substantial number of its troops to the Iraqi border (Aykan, 1998).

Since the 1991 Gulf War, from the Turkish perspective, the biggest threat to the stability of the Middle East is originated from the inability of the Iraqi central authority to establish its authority in the whole Iraqi territory. Kurds living in northern Iraq benefited most from the decision of declaring a no-fly zone above the 36th parallel (Dobbins, et.al., 2009) and their newly established autonomous administration gradually increased its power.

The Middle East has been one of the most affected regions from the events which started with the September 11, 2001 attacks on the US. After the attacks, NATO supported the US by enacting its 5th article for the first time since its foundation. The US's requested permission to station troops on the Turkish territory in order to use them at operations against Iraq. The Turkish Parliament, on the voting which was held on March 1, 2003, did not pass the resolution which granted the US that permission. Hence, Turkish-American relations deteriorated. However, after the 2003 war, the US became a regional actor with thousands of its troops stationed in various parts of the Middle East. Although Turkish-American relations experienced backlashes, the two countries' cooperation became quite important for the stability in the Middle East. The policy of balancing its international position as a NATO member and sustaining good relations with its neighbors created quite convenient circumstances for Turkey to make more contribution to the stability of

the region. During this period, Turkey was able to sustain and even enhance further its relations with all parties which could affect regional stability.

During the 2001-2010 period which is analyzed in detail in this study, Turkey had significant relations with both countries and various groups which were influential on peace and security in the Middle East. In addition to its relations with regional states, Turkey also maintained relations with various groups like Hamas in Palestine, Shia, Sunni, and Kurds in Iraq, along with its ongoing relations with the US and Israel which were portrayed by many regional actors as a threat to the stability in the Middle East. Hence, during that period, Turkey had great potential to make a contribution to regional stability. This period was also important for Turkey in terms of improving relations with its neighbors. The foreign policies of that period which were designated under the guidance of traditional foreign policy principles provided Turkey a more influential position within the region.